



Çin'de Üretilen Aşılaraya Yönelik YouTube Tartışmaları Çerçevesinde Yanlış Bilgi ve Nefret Söylemi İlişkisi Üzerine Bir İnceleme

An Analysis on the Relationship Between Misinformation and Hate Speech in the
Framework of YouTube Discussions About Vaccines Produced in China

Oğuz KUŞ* 
İlknur Doğu ÖZTÜRK** 

Öz

COVID-19 pandemisi geleneksel medya ve yeni medyaya belirgin etkilerde bulunmuştur. Bu bağlamda yeni medya parametrelerine bağlı olarak ortaya çıkan infodeminin toplumsal riskler oluşturduğu gözlemlenmiştir. Bu çalışmada COVID-19 sürecinde dijital platformlardaki yanlış bilgi, nefret söylemi ve kullanıcı etkileşimi miktarı arasındaki ilişki Çin'de üretilmiş aşilar bağlamında incelenmiştir. Beş YouTube videosundan 2919 kullanıcı yorumu toplanmış, tümdengelimci nitel içerik analizi yaklaşımıyla çözümlenmiş, ardından Ki-kare testi uygulanmıştır. Yorumlarda yanlış bilgi ve nefret söylemi mevcudiyeti arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca nefret söylemi ve etkileşim arasında da anlamlı bir ilişki olduğu bulgulanmıştır. Aynı anda hem yanlış bilgi hem de nefret söylemi içeren yorumlar incelendiğinde, çoğunlukla virüsün bir proje olduğunu iddia eden yanlış bilgilerle karşılaşılmıştır. Virüsün bir savaş enstrümanı, aşının ise ticari bir araç olduğuna yönelik iddialarda bulunulduğuna rastlanılmıştır. Ayrıca Sincan Uygun Özerk Bölgesi'ndeki durum kapsamında Türk düşmanlığı gibi farklı bağlamlarda "bize karşı onlar" söylemi yaratıldığı gözlemlenmiştir. Yanlış bilginin mevcut olduğu durumlarda yorumlardaki nefret söyleminin yüzde 5,1 daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Yorumların tümündeki ortalama beğeni sayısı 3,4 iken, nefret söylemi içeren kullanıcı yorumlarının ortalama beğeni sayısının 6,6 olduğu gözlemlenmiştir. Yanlış bilgi ve nefret söylemi döngüsel bir şekilde birbirini beslemektedir. Sonuç olarak bu durumun yaşanmakta olan sağlık kriziyle mücadeleyi olumsuz etkileme potansiyeli taşıdığı ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, infodemi, yanlış bilgi, nefret söylemi, COVID-19 aşiları.

* Araş.Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, İstanbul, Türkiye, E-posta: oguz.kus@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2593-4980

** Dr. Öğr. Üyesi, Doğuş Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programı, İstanbul, Türkiye, E-posta: iozturk@dogus.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6459-0845

Abstract

COVID-19 pandemic significantly influenced conventional and new media. In this context, it has been observed that the infodemic that emerges due to parameters of new media poses social risks. This study aims to analyze the relationship between misinformation, hate speech and the amount of user interaction during COVID-19 on digital platforms in the context of vaccines produced in China. 2919 user comments were collected from the five YouTube videos. Comments were analysed with deductive content analysis and Chi-square test was implemented. A significant relationship exists between misinformation existence and hate speech existence. In addition, a significant relationship was found between hate speech existence and amount of user interaction in comments. Content of comments, where both misinformation and hate speech exist, shows that users often claim that the virus is a project, a war instrument or vaccines are commercial instruments. It is observed that a “they versus us” discourse was established in the context of the situation in Xinjiang Uyghur Autonomous Region and Turkophobia. It was identified that when misinformation exists in user comments, the existence of hate speech is 5,1% higher. It was observed that the average amount of user interaction of comments that contain hate speech is 6,6 while the average amount of user interaction in overall comments is 3,4. Finally, it is concluded that this situation can potentially impact the fight with ongoing health crisis in a negative way.

Keywords: COVID-19, infodemic, misinformation, hate speech, COVID-19 vaccines

Giriş

COVID-19 pandemisi geleneksel ve yeni medya ekosisteminde belirgin bir dönüşüme sebep olmuştur. Medyanın dönüşümünü pandemi sürecinde toplumu da etkileyen bir değişken olarak betimlemek mümkündür. Çünkü medya ekosistemi, toplumun belirsizliği gidermek üzere bilgi edinmesinde önemli bir role sahiptir. Fakat topluma bilgi sağlamak noktasında dikkat çeken medya endüstrisinin pandemiden olumsuz etkilendiği gözlemlenmektedir. Francesco Marconi (2020) gazetelerin reklam gelirlerinde pandemi sürecinde belirgin bir azalma olduğunu belirtmiştir. Mark Jacob (2020), 33 bin Amerikalı gazetecinin işten çıkarıldığına, gazetecilere ücretsiz izin verildiğine ve medya çalışanlarının maaşından kesinti yapıldığına işaret etmiştir. Ayrıca, Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleştirilen bir araştırmada katılımcıların yüzde 32'si haber medyasının finansal olarak pandemiden etkilendiğini belirtmiştir (Jurkowitz, 2020). Medya endüstrisinin pandemi sebebiyle uğradığı finansal zarar ve iş gücü kaybının topluma nitelikli bilgi akışını etkileyebileceğini belirtmek mümkündür. Nitekim Amerikalıların yüzde 71'i gazetecilerin haberciliğinin COVID-19'dan etkilendiğini belirtmektedir (Jurkowitz, 2020).

Madalyonun diğer tarafında ise pandemiyle birlikte yeni medyanın daha yoğun kullanıldığı gözlemi yer almaktadır. Örneğin, pandeminin ikinci dalgasının yaşandığı 2021 yılında Türkiye'de sosyal medya kullanıcı sayısı 6 milyon (%11) artarak 60 milyona ulaşmıştır. Bu sayı Türk halkının yüzde 70,8'ine karşılık gelmektedir. İnternette geçirilen süreyle 7 saat 29 dakikadan 7 saat 57 dakikaya yükselmiştir (We Are Social, 2020; 2021). Amerika Birleşik Devletleri'nde haberlerin çoğunu sosyal ağlardan takip eden kullanıcıların yüzde 57'si COVID-19 hakkında yanlış bilgiyle karşılaşmaktadır (Jurkowitz ve Mitchell, 2020). Yanlış bilgiyle karşılaşma oranı göz önünde bulundurulduğunda, doğru politikalar üretilmediği takdirde sosyal medyadaki kullanıcı sayısı artışının pandemi sürecinde sağlıklı bilgi akışı noktasında risk yaratabileceği anlaşılmaktadır. Diğer yandan artan dijitalleşmenin

geleneksel haber organizasyonlarını dönüştürdüğü, bu sebeple gazetecilerin farklı platformlar için zaman baskısı altında içerik üretmek zorunda kaldığı ve detaylı incelemenin gerçekleştirilememesi nedenleriyle yanlış bilginin ortaya çıkabileceğinden de bahsedilmektedir (Li ve Scott, 2020, s. 510). Medya endüstrisinde pandemi sebebiyle yaşanan küçülme ve artan dijitalleşme dikkate alındığında, pandemiden yanlış bilginin üretilmesini/tüketilmesini tetikleyebilecek bir değişken olarak bahsedilebilir.

Nitekim COVID-19 pandemisinde iletişim çalışmalarının gündeminde geçmişten beri ön planda olan nefret söylemi ve yanlış bilgi konuları da geniş bir yer kaplamaktadır. Çin, Çinliler ve Asyalılara yönelik nefret söylemini ele alan çalışmaların (Ziems vd. 2020; Awal vd. 2020; Tunçer, 2020; Yıldırım, 2020) yanı sıra pandemide ortaya çıkan yanlış bilgi dalgasının (Thelwall, Kousha ve Thelwall, 2021; Ahmed vd., 2020) halk sağlığına yönelik oluşturduğu tehdit ve bununla nasıl mücadele edilebileceğine yönelik önerilerde bulunan çalışmalarla da karşılaşmaktadır. Farklı bağlamlarda nefret söylemi ve yanlış bilgi arasındaki etkileşime yönelik çalışmalara duyulan ihtiyaca vurgu yapan araştırmalar (Arcila-Calderón vd., 2021) da mevcuttur. Fakat yanlış bilgi ve nefret söylemi ilişkisini COVID-19 bağlamında sorgulayan ve bunları kullanıcı etkileşimi üzerinden değerlendiren çalışmalar sayıca sınırlıdır.

Bu çalışma kapsamında, COVID-19 pandemisindeki yanlış bilgi ve nefret söylemi ilişkisinin Çin, Çinliler ve Çin'de üretilmiş aşılarda bağlamında incelenmesi, yanlış bilgi ve nefret söyleminin kullanıcı etkileşimiyle bağlantısının sorgulanması amaçlanmıştır. Sosyal medya platformlarını kullanmak COVID-19 bağlamındaki komplo teorilerine inanmayla ilintilidir, en güçlü bağ ise YouTube kullanımında gözlemlenmektedir (Allington vd., 2020). Bu sebeple veri seti, Çin'de üretilen aşılara yönelik bağımsız içerik üreticileri tarafından yayımlanmış YouTube videolarındaki kullanıcı yorumlarının Mozdeh Big Data Text Analysis (2020) aracıyla toplanmasıyla oluşturulmuştur. Yorumların içeriği tümdengelimci nitel içerik analiziyle çözümlenmiş, değişkenler arasındaki ilişki test edilmiştir.

Nefret Söylemi ve COVID-19 Sürecindeki Durum

Nefret söylemi yıkıcı toplumsal etkilere sahip, ötekileştirici ve saldırgan bir retorik olarak betimlenebilir. Nefret söyleminin üretim motivasyonları ve hedefi olan gruplara yönelik teorik çerçeve çizmek, nefret söyleminin yaratabileceği toplumsal tehlikeleri açıklamaya olanak tanımaktadır. Bhikhu Parekh'e (2006) göre nefret söylemi takip eden şekilde tanımlanmıştır:

Belirli bir özellik veya özellikler bütünü sebebiyle farklılaşan bir grup bireye karşı düşmanlığın dile getirilmesi, savunulması, teşvik edilmesi veya kışkırtılmasıdır. Nefret; saygının yokluğu veya pozitif saygısızlık, hoşlanmama, onaylamama veya başkalarına karşı küçültücü bakış açısıyla aynı değildir. Nefret; düşmanlık, reddediş, zarar verme ve yok etme isteği, hedef grubu saf dışı bırakma, sessizleştirme veya pasifleştirme arzusu güder (s. 214).

Bu tanım nefret söyleminin uyum dinamiklerini hedef aldığını ve ifade özgürlüğünün ötesinde davranışlardan beslendiğini göstermektedir. Anne Weber (2009) ise Avrupa Konseyi'nin Bakanlar Komitesi Kararı'na değinerek nefret söylemini aşağıdaki şekilde betimlemiştir:

İrkçı nefreti, yabancı düşmanlığı, Yahudi düşmanlığı veya azınlıklara, göçmenlere ve göçmen kökenli insanlara yönelik saldırgan ulusalcılık ve etnik merkezlik, ayrımcılık ve düşmanlık şeklinde ifadesini bulan, dinsel hoşgörüsüzlük dâhil olmak üzere hoşgörüsüzlüğe dayalı başka nefret biçimlerini yayan, kışkırtan, teşvik eden veya meşrulaştıran her türlü ifade biçimidir (s. 3).

Parekh (2006) ve Weber'in (2009) tanımına ek olarak Melek Göregenli'nin (2013) nefret suçlarının olası hedeflerine yönelik önermesini de göz önünde bulundurmak önemlidir. Göregenli (2013), bir kişi ya da grubun kimliği, inancı, cinsel yönelimi, politik görüşü, cinsiyeti, dini inancı, etnik kökeni, ırkı, rengi, yaşı, fiziksel/zihinsel engeli sebebiyle nefret suçunun hedefi haline gelebileceğine işaret etmektedir (s. 69).

Dijital platformların nefret söyleminin üretilmesine ve yayılmasına olanak tanıyan bir zemin sunduğu belirtilebilir. Çevrimiçi nefret söylemi, internetin sunduğu anonimlik, nefret söylemini üreten ve nefret söylemine maruz kalan kişiler arasındaki görünmezlik, topluluk oluşturma ve anlık yayımlanma gibi özellikleri içermektedir (Brown, 2018). Güncel çalışmalar geçmişte broşürler, duvar resimleri veya mitinglerle dolaşıma giren nefretin hedeflerinin değişmediğini fakat ifade biçiminin dijitalleştiğini göstermektedir. Örneğin, göçmenler güvenlik, ekonomi ve inançları gibi sebeplerle (Arcila-Calderón vd., 2021; Kuş, 2021; Paasch-Colberg vd., 2021) dijital nefretin hedefine dönüşebilmektedir. Dijital platformlarda, dini inanç temelli nefret söylemi de mevcuttur. Brexit sürecinde İslamofobik tweetlerin mevcudiyetine (Evolvi, 2019) veya Arapça tweetlerde Yahudilerin, Şiiilerin ve Hıristiyanların nefret söylemine en fazla maruz kalan gruplar olduğuna (Albadi, Kurdi & Mishra, 2018) yönelik bulgular bulunmaktadır. Nicola Döring ve M. Rohangis Mohseni (2019, s. 8), FailArmy isimli YouTube kanalından topladıkları, fail videoları¹ ve bu videolara yazılan kullanıcı yorumlarını içeren veri setinin analizinden yola çıkarak, kadınların iki kat fazla nesneleştirildiğine ve cinselleştirildiğine² yönelik bulgular sunmuş; kadınların erkeklere kıyasla nefret içerikli yorumlara beş kat fazla hedef olduğunu belirtmiştir.

Nefret söyleminin kurbanları sadece yukarıdaki gruplarla sınırlı değildir. Radu Meza, Hanna Orsolya Vincze ve Andreea Mogoş (2018), Facebook'tan topladıkları 1.8 milyon kullanıcı yorumunu çözümlemiş, Romanya ve Macaristan'daki nefret söyleminin hedeflerinin politika ve medyanın gündemiyle bağlantılı olduğunu vurgulamışlardır. COVID-19 pandemisinde de gündemin nefret söyleminin hedeflerini belirlediği deneyimlenmiştir. İlden Dirini ve Gökçe Özsu (2020) pandemi sürecinde Çinlilere, yaşlılara ve LGBTİ+ bireylere yönelik farklı dijital platformlarda günah keçileştirme, iğrençleştirme, simgeleştirme, abartma/yükleme/çarpıtma ve küfür/hakaret/aşağılama biçimlerinde nefret söylemi gerçekleştirildiğini belirtmişlerdir. Pandemi bağlamında yeni medyada yaşlılara yönelik ayrımcılık öne çıkmış (Türk, 2020; Tuna Uysal ve Tan Eren, 2020; Akgül, 2020), ayrıca Çin ve Çinlilere yönelik ayrımcılıkla karşılaşıldığı (Ziems vd. 2020; Awal vd. 2020) ortaya konulmuştur.

1 Genellikle eğlence amaçlı paylaşılan bir iş, spor, deneme gerçekleştirirken başarısız olunan içerikler barındıran videolar.

2 "Sexualized" kelimesinin Türkçe karşılığı olarak kullanılmıştır.

Nefret söylemi yanlış bilginin ortaya çıkmasına, yanlış bilgi ise nefret söyleminin üretilmesine zemin yaratma potansiyeli taşımaktadır. Bu döngüsel durum, uluslararası dayanışmayı ve pandemiyle mücadeleyi olumsuz etkileyebilme tehdidi yaratmaktadır. Bu döngüyü çok boyutlu bir şekilde ortaya koyabilmek için yanlış bilgi kavramının doğasına ve COVID-19 bağlamında nasıl ortaya çıktığına odaklanmak önemlidir.

Yanlış Bilgi, COVID-19 Sürecindeki Durum ve İnfodemi

Michela Montesi (2020), Spink ve Cole'ün önermelerine değinerek, bilgi arama davranışının insanın uyum sağlamasına ve hayatta kalmasına olanak tanıyan içgüdüsel bir davranış olduğunu; COVID-19 bağlamında ise yüksek belirsizlik ve sağlık, ekonomi ve sosyal konulara yönelik duygusal yükün, sıra dışı ve beklenmeyen bu olaya uyum sağlamak üzere bilgi ihtiyacını artırdığının altını çizmektedir (s. 456). Kate Starbird (2020), kriz anlarında ortaya bilgi boşluklarının çıkabileceğini ve bu belirsizliğin anksiyeteyi arttıracığını belirtmektedir. Yazar, bireylerin durumu anlamlandırmak üzere sosyal medyayı kullanabileceklerini, bu durumun insanlığın sıradan bir krize cevap verme tepkisi olan kolektif bir anlamlandırma sürecine dönüşebileceğini, dolayısıyla yanlış söylentilerin ortaya çıkabileceğini ifade etmektedir.

Bu önermelerden yola çıkarak COVID-19 pandemisinde söylentiler ve yanlış bilginin yayılımını mümkün kılan faktörlerin varlığından bahsedilebilir. Komplo teorilerine inanmanın temelinde stres yaratan bir olay hakkında basit bir açıklama sunması ve kontrolü tekrar ele alma hissi yaratması (Hofstadter'den aktaran Duplaga ve Grysztar, 2021, s. 4) olduğu düşünüldüğünde, COVID-19 pandemisindeki yanlış bilgi ve komplo teorilerinin toplumsal sağlık riski yarattığı belirtilebilir. Virüsün kaynağına yönelik yanlış fikirler, pandemi sürecindeki söylemin politizasyonu, pandemiye ve pandemiyle mücadele araçlarına yönelik yanlış/saptırılmış bilgiler, pandemiyle mücadeleyi zorlaştırdığı gibi nefret söyleminin yayılması için zemin hazırlamaktadır.

İletişim teknolojisi, gerçek olmayan ve manipüle edilmiş bilgilerin yayılmasını kolaylaştırmıştır. Bunu sağlayan güç kaynağıysa mevcut iletişim kanalları ve yanlış söylemin viral olabilmesidir. Örneğin yanlış bilgi içeren bir tweetin retweet edilme olasılığı diğer tweetlerden % 70 daha yüksektir (Camacho, 2020, s. 23). Yanlış bilgi daha hızlı, derin ve geniş yayılım göstermektedir (Vosoughi, Roy ve Aral, 2018). Kasıtlı veya kasti olmadan yayılan yanlış bilgi, kitlesel boyutta ve kontrolü güç biçimde nefret söyleminin tekrar üretilmesine, dolaşımda kalmasına ve çoğalmasına sebep olabilmektedir. COVID-19 pandemisinde yaşanan infodemi sorunu, bu durumun ciddiyetinin görülmesini sağlamıştır.

Virüsün kaynağı, yanlış ve yanıltıcı veriler, virüsün nasıl bulaştığı, teşhis ve tedaviyle ilgili yanlış bilgiler, komplo teorileri gibi çeşitli kategorilerde ortaya çıkan (El-Gilany, 2020; Kayır, 2020) bu sorun, Dünya Sağlık Örgütü (2020, s. 2) tarafından "infodemi" olarak adlandırılmıştır. İnfodemi kavramıyla COVID-19 pandemisi kapsamında, gerçek bilginin yanı sıra fazlaca yanlış bilginin paylaşılmasına dikkat çekilmektedir. COVID-19 özelinde yanlış bilgi sorunu temelde güvenle ilgili olduğundan hayati risk yaratabilmektedir. Bu nedenle Avrupa Komisyonu infodemiye halk sağlığı ve demokrasi tehdidi olarak çerçevelemiştir (Carrapico ve Farrand, 2020, s. 1121). Çeşitli ülkeler

pandemi sürecindeki yanlış bilgiyle mücadele etmek için önlemler almıştır. Bu kapsamda Çin önceden sahip olduğu yanlış bilgiyle mücadele altyapısını kullanmıştır. Hindistan çevrimiçi hizmetler sunan platformlara yanlış bilgiyle mücadele noktasında tavsiyeler sunmuştur. Diğer yandan Vietnam, yanlış bilgi yayanları cezalandırmakla birlikte şeffaf ve etkin bilgilendirmelerde bulunmuştur. İtalya ise Sağlık Bakanlığı Facebook sayfasında influencerları içeren kampanyalar düzenlemiş, hashtag, emoticon ve infografiklerle zenginleştirilmiş gönderiler paylaşmıştır (Rodrigues ve Xu, 2020; Radu, 2020; Nguyen ve Nguyen, 2020, Lovari, 2020).

COVID-19 sürecinde kullanıcıların kamuya açık içerikler paylaşarak ve özel kanallar aracılığıyla yanlış bilginin üretilmesine ve yayılmasına sebep oldukları gözlemlenmektedir. Kamuya açık yanlış bilginin dolaşıma girmesinde sosyal medyanın kullanıldığı belirtilebilir. Kullanıcı sayıları ve sosyal medyada geçirilen sürenin yoğunluğu düşünüldüğünde bu durum risk potansiyeli barındırmaktadır. Pandemi sırasında sık sosyal medya kullanımının yanlış bilgiye inanmakla ilişkili olduğu tespit edilmiştir (Su, 2021). Bu noktadan hareketle sosyal medyanın teknik özelliklerinin yanlış bilginin yayılma riskini artırdığı yorumunu yapmak mümkündür. Örneğin, sosyal ağlardaki yankı odaları ve algoritmaların kişilere ilgi alanlarıyla ilgili içerik önermesi, yanlış bilgi alan kullanıcının bu döngüde kalmasına neden olabilmektedir (Li ve Scott, 2020, s. 510). Fakat kamuya açıklık yanlış bilgiyle mücadele etmek için fırsatlar sunmaktadır. Özel kanallar aracılığıyla paylaşılan yanlış bilgiye mesajlaşma uygulamaları ve kapalı gruplar kanalıyla dolaşıma girmektedir. Bu kanallardaki mezenformasyonla mücadele, platformların kapalı doğası sebebiyle sorun olmaktadır (Malhotra, 2020).

Pandemi sürecinde yanlış bilginin etkileri, kişisel ve toplumsal düzeyde gözlenmektedir. Yaşanan pandemi bireylerde “korona kaygısı” olarak adlandırılabilir duyusal deneyimleri ortaya çıkarmıştır (Sadeghzadeh vd., 2021). Bu noktada, deneyimlenen küresel sağlık krizi sırasında oluşan bilgi boşluğunun yalan/yanlış bilgilerle doldurulması, bireylerin belirsizlik nedeniyle korku ve paniğe kapılmasına (Nagler vd., 2020; Soldatova vd. 2020) sebep olmaktadır. Yanlış bilgi ve komplo teorileri, insanların önlemlere uyma isteğini etkilemekte (Breakwell ve Jaspal, 2020, s. 336); maske takmak ve sosyal mesafeye uymak gibi davranış değişikliklerini benimsemelerine engel olabilmektedir (Arnot vd., 2020). Ayrıca, halk sağlığı pratisyenleri, insanların öngörülemez davranışlarıyla, panikle, toplulukların gerginlikleriyle ve bazı durumlarda düşmanca bir iklimle yüzleşmek zorunda kalmaktadır (Atehortua ve Patino, 2021, s.1). Yanlış bilginin bireysel düzeydeki bu etkisi, korku ve panikle yiyecek ve tıbbi malzeme istifleme (Nguyen ve Nguyen, 2020), koruyucu davranışları benimsememe gibi toplumsal boyuta evrilebilecek davranışlara dönüşebilmektedir.

Belirsizlik atmosferinden beslenerek dolaşıma giren yanlış bilgi, pandemiyle mücadeleyi güçleştirerek bir halk sağlığı tehdidinde dönüşmektedir. Ayrıca, yanlış bilginin içeriğine bağlı olarak nefret söylemi ortaya çıkabilmektedir. Pandemi sürecinde yanlış bilgi ve nefret söylemi ilişkisini Çinlilere yönelik söylemde belirgin bir biçimde gözlemlenmektedir.

Yanlış Bilgi ve Çin-Çinli Karşıtı Nefret Söylemine Yönelik Tartışmalar

COVID-19 bağlamında Çinlilere yönelik nefret söylemine odaklanmak, yanlış bilgi ekseninde gelişebilecek nefret söylemini anlamaya yönelik zemin sunmaktadır. Çağla Tunçer (2020)'in

Ekşi Sözlük'te Çinli algısını incelediği çalışma, Çinlilere yönelik nefret söyleminin boyutlarına ve sebeplerine ışık tutmaktadır: “Çin'deki durum, insani destek, hangi önlemlerle salgının önüne geçilebileceğinden ziyade pandeminin ‘şeytani’ bir güç atfedilen Çin’in merkezinde olduğu komplo teorileriyle ilişkilendirildiği, teorilerin milliyetçi-dini referanslarla desteklendiği, Çin kültürünün yerilerek Çinlilerin ötekileştirildiği görülmektedir (s. 80).” Çevrimiçi olarak paylaşılan bazı gönderi ve yorumlar, özellikle Çin’e ve Çin halkına yönelik çağdaş sosyal damgalama, ayrımcılık ve doğrudan nefret söylemini yansıtmış ve hatta güçlendirmiştir (Fan, Yu ve Yin, 2020, s. 1). Ayrıca, Çin’in COVID-19 ile ilişkilendirilerek politik gündemin parçası haline getirilmesi, Çin’i ve Çinlileri nefret söyleminin hedefine koymaktadır. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri’ndeki yetkililerin COVID-19 bağlamındaki söylemlerinde “Çin Virüsü”, “Çinli Virüsü”, “Wuhan Virüsü”, hatta iddiaya göre “Kung Flu” gibi terimleri kullandığı belirtilmiştir (Gover, Harper ve Langton, 2020, s. 653, 654). Bu ifadeler Web’in bağlı yapısı sebebiyle küresel şekilde yankılanmakta ve nefret söylemi yaygınlaşmaktadır. Örneğin “China coronavirus”, “Chinese virus”, “Chinese coronavirus”, “Wuhan virus” gibi terimlerle İtalya’nın farklı bölgelerinde arama yapıldığına işaret edilmiştir (Rovetta ve Bhagavathula, 2020). Mutlu Binark (akt. Ersoy, 2020) ise Çin halkının ölüm oranı ve nedenleri yerine Sincan-Uygur bölgesindeki sorunları işaret eden bir nefret söyleminin üretimine dikkat çekmiştir.

Syeda Zainab Akbar vd. (2020) pandeminin başladığı günlerde Çin ve Çinlilere yönelik hikâyelerin mevcudiyetinden, bu hikâyelerin yemek ve kültür alışkanlıklarına referanslar içerdiğinden, hikâyelerde kamusal alanlara yönelik yanlış veya tasarlanmış görsellerin bulunduğu ve Çin hükümetine yönelik komplo teorileri içerdiğinden bahsetmişlerdir (s. 14). Amerika Birleşik Devletleri’nde Asya kökenli Amerikalıların %58’i Asyalılara yönelik ırkçı söylemin pandemi öncesine kıyasla daha yoğun olduğunu belirtmişlerdir (Ruiz, Horowitz ve Tamir, 2020). Yine Amerika Birleşik Devletleri’nde Asya restoranlarının boykot edilmesi, Asya kökenli öğrencilerin zorbalığa uğraması, Asya kökenli Amerikalılara kamuya açık alanlarda sözlü ve fiziksel saldırılar rapor edilmiştir (Ren & Feagin, 2021). Asyalılar ölçeğinde gelişen olumsuz davranışlar Amerika Birleşik Devletleri’yle sınırlı değildir. Çinlilerin ülkesine girmesini istemeyen 600 binden fazla Koreli ve 400 binden fazla Malezya vatandaşı çevrimiçi imzayla dilekçe vermiştir (Kim, 2020). Ukrayna’da dolaşıma giren sahte bir e-mail, Çin’den gelen sağlıklı yolcuları karantina için sağlık merkezine götürülen otobüse yerleşim sakinlerinin saldırısıyla sonuçlanmıştır (Miller’dan akt. Patel vd., 2020). İtalya’da Çinlilere karşı ırkçı eylemler gerçekleştirilmiştir (Pınar, 2020). İngiltere’de ise Çinli bir gence “Koronavirüsünü ülkemde istemiyorum” denilerek saldırıda bulunulmuştur (Guy, 2020).

Pandemiyle mücadelede kullanılan aşılara ilgili yanlış bilgilerin mevcudiyetinden de bahsedilebilir. Aşı karşıtlığını tetikleyebilecek yanlış bilgiler gerçeklik ve bağlamın saptırılmasıyla ortaya çıkmakta ve ülkeleri, spesifik kültürel/dini özelliklere sahip kişileri, iş insanlarını mesajlarının öznesi haline getirebilmektedirler. Farklı ülkelerde Bill Gates ve 5G ile ilgili iddialar ortaya çıkmış (Thelwall, Kousha ve Thelwall, 2021; Ahmed vd., 2020), bu bilgiler aşı karşıtı tanınmış kişiler tarafından da paylaşılmıştır (Goodman ve Carmichael, 2020). Yahudiler aşıyla ilgili yanlış bilgilerin odağında yer almış ve onların dünyadaki etkilerini artırabilmek, aşı satılabilmek ve insanlardan farklı ekonomik şekillerde faydalanabilmek için hastalığı araçsallaştırdıkları iddia edilmiştir (Castrén, 2021). Afrika’da COVID-19 aşısının nüfus kontrol aracı olarak kullanılabileceğine yönelik yanlış

bilgiler dolaşıma girmiştir (Evanega vd., 2020). Belirsizliğin fazla olduğu ve bireylerin bilgiye ihtiyaç duyduğu bu bağlamda kutuplaştırıcı söylem ve bir kişi veya grubun mevcut durumdan kâr edeceği algısının oluşturulması nefret söylemi ve aşı karşıtlığının ortaya çıkmasına zemin yaratmaktadır. Bu bağlamda pandeminin kaynağına yönelik bölge ismi belirten önermeler (örn. “Çin virüsü”) ve pandemiyle mücadele araçlarına yönelik bölge ismi içeren isimlendirmeler (örn. “Çin aşısı”), bu araçların kabulünü etkileyebileceği gibi nefret söylemine zemin hazırlama potansiyeline de sahiptir.

Yanlış Bilgi ve Nefret Söyleminin Yayılımında Dijital Platformlardaki Etkileşim Değişkeninin Rolü

Sosyal ağ siteleri, insanların doğuştan gelen bağlantı kurma arzusuna hitap ettiğinden insanı etkilemekte, geleneksel kitlesel medyadan farklı işlemektedir (Hermida, 2017, s. 32). COVID-19 pandemisinde sosyal medya, bireylerin belirsizliği ortadan kaldırmak için bilgi arama davranışının yoğunlaştığı bir alan olmuştur. Virüsle mücadele amacıyla sosyal mesafe ve tam kapanma gibi önlemler alınması, sosyal ağları insanların bilgi kaynağı haline getirmiştir (Fan, Yu ve Yin, 2020, s. 1). Anonim olabilen, gerçek veya sahte kimlikler yoluyla paylaşımların erişilebilir olduğu ağ ortamında, geleneksel medyadan farklı olacak şekilde kullanıcılar içeriği hem üreten hem de tüketen olmakta ve birbirleriyle etkileşim kurabilmektedir. Bu etkileşim yanlış bilgi veya nefret söylemi içeren bir içeriğin beğenilmesi, paylaşılması veya kanıksanarak tepki gösterilmeyecek bir hal alması ihtimalini ortaya çıkartmaktadır. Sosyal ağlarda yanlış bilgi ve nefret söylemi kullanıcı tarafından doğrudan üretilebileceği gibi, etkileşimle görünür hale de gelebilmektedir.

Ziems vd. (2020), COVID-19 bağlamında nefret söylemi üreten ve buna karşı çıkan kullanıcıların etkileşimde olduğunu ve nefret söylemi barındıran içeriğe maruz kalan bir bileşenin, sonrasında nefret dolu olma eğilimi gösterdiğini bulmuştur. Cinelli'nin bulgularına değinen Montesi (2020), COVID-19 bağlamında yanlış bilgi ve doğru bilginin yayılması arasında fark olmadığını; bilginin yayılmasının, sosyal medya platformunun etkileşim değişkeni veya kullanıcıların dâhil olduğu grupların etkileşim örüntülerinden kaynaklandığını vurgulamaktadır (s. 4629). Bir sosyal ağdaki etkileşim, grup davranışı için güçlü sonuçlara sahiptir. İnsanlar birbirleri ile bilgi paylaştığında kendilerini daha büyük bir bilişsel sistemde organize etmektedir. Biliş, kişisel düzeyde bireyin zihnindeki nöronların etkileşime girmesi olabildiği gibi birden fazla insanın ortak bir bağlamda etkileşiminin bir özelliği de olabilmektedir. Ağ ortamında bilgi akışının sürekliliği nedeniyle her biri bir düğüm olan kişiler/kullanıcılar dolaylı olarak bile olsa birbirleriyle bağlı durumdadır. Bu durumda sadece olumlu etki yaratan bilgi değil aynı zamanda olumsuz etki doğuracak yanlış bilgiler de ağın tamamına yayılabilmektedir (Spivey, 2017, s. 3229). Sonuç olarak sosyal medyanın sunmuş olduğu etkileşim olanakları yanlış bilginin yayılmasını etkileyebilmektedir. Bu etkileşim olanağını aynı zamanda kolektif anlam üretimi sürecinin bir parçası olarak değerlendirmek mümkündür. Araştırmalar ışığında, etkileşimin dijital içerikte sunulan mesajın kabulüne yönelik bir bildirim gibi düşünülebileceği, yüksek etkileşimin ise yanlış bilgilerin yayılmasına sebep olabileceği belirtilebilir.

Amaç

Taranan literatür zemininde, Çinlilere yönelik söylemin politizasyonu, Çin kültürü ve yeme alışkanlıklarına yönelik yanlış bilgilerin etkisiyle, Çin ve Çinlilerin nefret söyleminin odağındaki gruplardan olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, COVID-19 pandemisiyle mücadele etmek üzere aşı üreten Sinovac Çin'de bulunmaktadır. Dijital platformlarda bu aşularla ilgili yanlış bilgilere rastlanmaktadır. Bu bağlamda, Çin ve Çinlilere yönelik dijital kullanıcı kaynaklı içerikte nefret söylemi ve yanlış bilgi ilişkisini sorgulamak mümkün ve önemlidir. Çünkü yanlış bilgi ve nefret söyleminin pandemiyle mücadelede sebep olabileceği potansiyel etki hakkında tartışmayı mümkün kılan bir alan sunmaktadır. Ayrıca kullanıcı kaynaklı içerikler, yanlış bilgi, nefret söylemi ve etkileşim miktarı ilişkisini gözlemlemeye olanak sağlamaktadır.

Bu çalışma, COVID-19 sürecinde Türkçe dijital kullanıcı kaynaklı içerikteki yanlış bilgi, nefret söylemi ve etkileşim ilişkisini Çin'de üretilen aşı tartışmaları çerçevesinde incelemektedir. Mevcut teorik zemin dikkate alınarak aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H1. Aşular hakkında üretilen kullanıcı kaynaklı içerikteki yanlış bilgi mevcudiyeti ve nefret söylemi mevcudiyeti arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H2. Aşular hakkında üretilen kullanıcı kaynaklı içerikteki yanlış bilgi mevcudiyeti ve etkileşim miktarı arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H3. Aşular hakkında üretilen kullanıcı kaynaklı içerikteki nefret söylemi mevcudiyeti ve etkileşim miktarı arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Ayrıca, nefret söylemine ve yanlış bilgilere yönelik tematik dağılım tablolastırılacak; kullanıcılar tarafından hangi kategorideki nefret söylemine veya yanlış bilgiye etkileşimle, dolayısıyla görünürlükle karşılık verildiği çok boyutlu bir şekilde ortaya konularak yanlış bilgi ve nefret söyleminin yaratabileceği potansiyel tehlikeler irdelenecektir.

Yöntem

Çalışma kapsamında iki aşamalı yöntemsel bir yaklaşım benimsenmiştir. İlk aşamada tümdengelimci nitel içerik analiziyle, toplanan kullanıcı kaynaklı içerik çözümlenmiştir. İkinci aşamada, içerik analizi sonucunda elde edilen değişkenler arasındaki ilişki test edilmiştir. Tümdengelimci nitel içerik analizi yaklaşımında Elo ve Kyngäs (2007)'in perspektifi göz önünde bulundurulmuştur. Elo ve Kyngäs (2007) tümdengelimci içerik analizinin öncül bilgi birikimi üzerine kurulu olduğunu ve teori testi amacı güttüğünü; içeriğin kategorizasyonu sürecinde araştırma amacı doğrultusunda öncül bilgiye dayanan yapılandırılmış/yapılandırılmamış kategorizasyon matrisinin kullanılması gerektiğini belirtmektedir (s. 109, 111). Diğer yandan, içerik analizi sürecinde kodlayıcılar arası güvenilirliğin anlaşılabilmesi noktasında Graham, Milanowski ve Miller'ın (2012) çalışmalarında değindiği salt mutabakat oranı dikkate alınmıştır.

Daniel Allington vd. (2020) sosyal medya platformlarını kullanmanın COVID-19 bağlamındaki komplo teorilerine inanmayla ilişkili olduğunu, en güçlü ilişkininse YouTube kullanımında

gözlemlendiğini belirtmiştir. Çalışma bağlamında nefret söylemi, yanlış bilgi ve etkileşim ilişkisi ve bunun pandemiyle mücadele üzerindeki potansiyel etkisini anlamak amaçlandığından; Çin'de üretilmiş aşılarla yönelik YouTube'da bağımsız içerik üreticilerinin videolarına yazılan kullanıcı yorumları toplanmıştır. Bu bağlamda, iki aşamalı bir veri toplama süreci gerçekleştirilmiştir. Önce bağımsız içerik üreticileri tarafından üretilmiş Türkçe popüler videolar tespit edilmiş, ardından bu videolara yazılmış Türkçe kullanıcı yorumları ve bu yorumların etkileşim sayıları toplanmıştır. Veri toplama sürecinin ilk aşamasında YouTube'da "sinovac" ve "coronavac" aramaları gerçekleştirilmiş, videolar izlenme sayılarına göre sıralanmış ve bağımsız içerik üreticileri tarafından Türkçe olarak üretilmiş en fazla izlenen beş videodan kullanıcı yorumları toplanmıştır. Mozdeh Big Data Text Analysis (2020) aracı kullanılarak, Tablo 1'deki videolardan kullanıcı yorumları ve bu yorumların etkileşim sayıları API bağlantısıyla toplanmıştır. Mozdeh Big Data Text Analysis aracı ve veri toplanan platformun sunduğu olanaklar çerçevesinde 2918 adet kullanıcı yorumu veri setine dahil edilmiştir. Videolar Aralık 2020 rakamlarına göre en çok izlenen 5 Türkçe videoyu barındırdığından ve kullanıcı yorumlarının %75'i başarıyla toplandığından mevcut veri setinin temsil gücünün benimsenen araştırma perspektifi çerçevesinde tatmin edici düzeyde olduğunu belirtmek mümkündür.

Tablo 1. Ulaşılan yorum miktarları

Video Konusu	Görüntülenme Sayısı	Toplam Yorum Sayısı	Toplanan Yorum Sayısı
Çin'de üretilen aşının ne olduğu ve Türkiye'nin neden onu seçtiğinden bahsedilmektedir.	184.673	1.090	726
Aşılar kıyaslanmakta Türkiye'nin neden Çin'de üretilen aşığı seçtiğinden bahsedilmektedir.	137.646	1.086	799
Video Çin'de üretilen aşıyla ilgili gerçekleri aktardığını belirtmektedir	76.842	454	410
Çin'de üretilen aşı hakkında detaylı bilgi verildiği belirtilmektedir	56.343	1.104	841
Virüsler üzerine çalışan bir uzman konuk edilmektedir	19.938	150	143
Toplam	475.442	3.884	2.919

Öncül çalışmalar, benimsenen araştırma perspektifi dâhilinde, veri setindeki yorumların kategorizasyonunu mümkün kılmaktadır. Bu bağlamda yorumlarda yanlış bilginin ve nefret söyleminin mevcudiyetini belirlemek üzere yapılandırılmış kategorizasyon matrisi oluşturulmuştur. Yorumlarda yanlış bilginin mevcudiyetini belirlemek üzere Teyit.org'da incelenmiş konular dikkate alınmıştır. Bu konularla örtüşen içerik barındıran yorumlar yanlış bilgi olarak kabul edilmiştir. Bu konuların 27 adeti doğrudan aşılarla ilgilidir, 5 adeti ise pandemi/virüs ile ilgilidir. Bu 5 konuyla analiz sürecinde karşılaşılmış ve Teyit.org üzerinden kontrol edilerek kategorizasyon matrisine eklenmiştir. Kategorizasyon matrisindeki konular arasında 29 yanlışlığı teyit edilmiş bilgi, 1 kısmen yanlış bilgi, 1 dosya konusu ve 1 sonuçlanmamış dosya bulunmaktadır. Teyit.org'da aşıyla ilgili yanlış bilgiler taranırken sadece Çin'de üretilen aşığı yönelik değil, tüm COVID-19 aşılarına yönelik yanlış bilgiler dikkate alınmıştır. Bu karar kullanıcıların başka bir aşı hakkında almış oldukları yanlış bilgidir bu

videolar altında da bahsetme ihtimali göz önünde bulundurularak alınmıştır. Yorumlarda nefret söyleminin mevcudiyeti belirlenirken Parekh (2006), Weber (2009) ve Göregenli (2013) tarafından ortaya konulan nefret söylemi perspektifi benimsenmiştir.

İçerik analizini gerçekleştirmek üzere iki araştırmacı da kullanıcı yorumlarını kodlamıştır. Kullanıcı yorumlarında yanlış bilgi ve nefret söyleminin mevcut olup olmadığı “Yanlış Bilgi Var/Yok”, “Nefret Söylemi Var/Yok” şeklinde belirtilmiştir. Yanlış bilgi kategorisi de Teyit.org üzerinden belirlenen konular üzerinden belirlenmiştir (Tablo 2). Nefret söyleminin kategorizasyonunda Dirini ve Özsu (2020) tarafından kullanılmış olan nefret söylemi kategorileri dikkate alınmıştır (Tablo 3). Yorumların etkileşim miktarı “Yüksek Etkileşim” ve “Düşük Etkileşim” şeklinde kodlanmıştır. Bu süreçte, tüm yorumların ortalama beğeni miktarı hesaplanmış, bu değer =3,4 olarak tespit edilmiştir. 3 beğeniden fazla etkileşim alan kullanıcı yorumları “Yüksek Etkileşim,” 3 beğeniden az etkileşim alan kullanıcı yorumları “Düşük Etkileşim” şeklinde kodlanmıştır.

Kodlayıcılar arası güvenilirliği ölçmek için toplam verinin yüzde 10’u rastgele seçilmiş ve yanlış bilgi/nefret söylemi mevcudiyeti iki araştırmacı tarafından kör bir şekilde kodlanmıştır. Salt mutabakat Araştırmacı 1, Araştırmacı 2’nin kodladığı yorumları değerlendirdiğinde nefret söyleminin mevcudiyeti belirlenirken yüzde 98, yanlış bilginin mevcudiyeti belirlenirken yüzde 91 olarak tespit edilmiştir. Salt mutabakat Araştırmacı 2, Araştırmacı 1’in kodladığı yorumları değerlendirdiğinde nefret söyleminin mevcudiyeti belirlenirken yüzde 98, yanlış bilginin mevcudiyeti belirlenirken yüzde 88 olarak tespit edilmiştir. Graham, Milanowski ve Miller (2012) kodlayıcılar arası güvenilirlik ölçülürken salt mutabakat oranının yüzde 75’in üzerinde olması gerektiğine işaret etmektedir. Bu bağlamda, kodlayıcılar arası güvenilirlik, içerik analizinin gerçekleştirildiği iki ayrı durumda da tatmin edicidir. İçerik analizi sonucunda ortaya nominal veriler içeren bir veri seti çıktığından hipotezleri test etmek üzere SPSS 21 programı kullanılarak Ki-kare testi uygulanmıştır.

Son olarak bu çalışmanın sınırlılıklarından bahsedilmelidir. Bu çalışma beğeni miktarını görünürlükle eşdeğer tutmuş ve kamuya açık mesajları incelemiştir. Veri dikkatle, sistematik bir şekilde toplanmış olsa dahi belirli bir konu çerçevesinde bulgular elde edilmiştir.

Bulgular

Veri setindeki yorumlar incelendiğinde, yüzde 8’inin (n=221) yanlış bilgi içerdiği gözlemlenmiştir. Yanlış bilgilerin tematik kategorizasyonu, kullanıcı yorumlarının kategoriler altındaki sayısal dağılımı ve gönderi başına düşen ortalama etkileşim miktarı Tablo 2’de belirtilmiştir. Yorumların yüzde 4’ü (n=125) nefret söylemi içermektedir. Nefret söylemi içeren yorumların kategorizasyonu, kullanıcı yorumlarının kategoriler altındaki sayısal dağılımı ve gönderi başına düşen etkileşim miktarı Tablo 3’te belirtilmiştir.

Yanlış bilgi içeren yorumların sayısal dağılımı kategorik olarak incelendiğinde virüsün laboratuvarlarda üretildiği, aşularla insanlara çip takılacağı, Bill Gates’in dünya nüfusunu azaltmaya çalıştığı, Türk vatandaşlarının aşı çalışmaları için kobay olarak kullanıldığı ve aşının kısırlık yaptığı iddiaları en fazla bahsedilen yanlış bilgiler olarak belirlenmiştir. Gönderi başına en fazla etkileşimi alan yanlış bilgi temaları sırasıyla Türk vatandaşlarının aşı çalışmaları için kobay olarak kullanıldığı,

Türkiye'ye ulaşan Sinovac aşısının Çin'de yasak olduğu, virüsün laboratuvarlarda üretildiği, aşının kısırlığa yol açtığı, 12 aşı gönüllüsünün koronavirüse yakalandığına yönelik iddiaları barındıran kullanıcı yorumlarının bulunduğu kategoriler olmuştur.

Tablo 2. Kullanıcı yorumlarındaki yanlış bilgilere yönelik Teyit.org (2020) konularına göre kategorizasyon

Teyit.org doğrulamalarına göre belirlenmiş yanlış bilgi kategorileri	Temalar ölçeğinde yanlış bilgi içeren kullanıcı yorumu sayısı	Yanlış bilgi içeren kullanıcı yorumlarının temalarına göre aldığı toplam beğeni sayısı	Kategorilerdeki gönderi başına düşen beğeni sayısı
Türkiye'ye ulaşan Sinovac Aşısının Çin'de yasak olduğu iddiası	14	26	1,85
Türkiye'nin Çin'den aşı sipariş edecek tek ülke olduğu iddiası	8	6	0,75
Mikrobiyolog Dr. Sucharit Bhakdi'nin koronavirüs iddiaları	2	0	0
12 Aşı gönüllüsünün koronavirüse yakalandığı iddiası	2	3	1,5
RNA aşılarının insan DNA'sını değiştireceği iddiası	14	12	0,85
DSÖ'nün aşıların hastalığa karşı etkili olmadığını söylediği iddiası	0	0	0
Bill Gates'in aşılarla dünya nüfusunu azaltmayı amaçladığı iddiası	24	17	0,70
Aşının kısırlığa yol açtığı iddiası	17	27	1,5
Aşının içindeki Luciferase enziminin genlerimizi değiştireceği iddiası	12	2	0,16
COVID-19 aşısı ile insanlara mikro çip yerleştirileceği iddiası	25	5	0,2
Pfizer ve BioNTech aşısının deneylerinde altı kişinin öldüğü iddiası	2	0	0
COVID-19 aşısı olan hemşirenin bayılarak hayatını kaybettiği iddiası	0	0	0
AstraZeneca'nın COVID-19 aşısına 14 haftalık fetüs DNA'sı eklendiği iddiası	3	0	0
Pfizer & BioNTech'in geliştirdiği COVID-19 aşısının gönüllülerde yüz felcine neden olduğu iddiası	4	1	0,25
Kapağı açılmamış şırıngalarla yapılan aşı iddiaları	1	1	1
The Simpsons dizisinin koronavirüsü ve aşığı önceden bildirdiği iddiası	0	0	0
Dünya Sağlık Örgütü'nün vaka sayısına göre aşı dağıtacağını söylediği iddiası	0	0	0
Bahçelievler'de bir camide 45 dolara COVID-19 aşısı satıldığı iddiası	0	0	0

İnferferon üretemeyenlerde COVID-19 aşısının işe yaramayacağı iddiası	0	0	0
Aşı nasıl bu kadar hızlı bulundu? (Dosya)	7	8	1,14
Koronavirüs sürekli mutasyona uğradığı için aşının işe yaramayacağı iddiası	7	3	0,42
COVID-19 aşısı ile insanlara maymun ve domuz genleri enjekte edileceği iddiası	3	0	0
Brezilyalı doktorun aşı denemeleri nedeniyle hayatını kaybettiği iddiası	3	1	0,33
COVID-19 testleri ve aşıyla ilgili İtalyan doktora atfedilen iddialar	13	18	1,38
Çin ve Rusya'nın COVID-19 aşılarının grip aşılardan farklı olmadığı iddiası	0	0	0
Türk vatandaşlarının aşı çalışmaları için kobay olarak kullanıldığı iddiası	23	99	4,3
Türkiye'nin 1940'larda 40 çeşit aşı üretirken 2020 yılında hiç aşı üretmediği iddiası	1	0	0
IMF'nin Afrika ülkelerine borç için aşı ve çip takma gibi şartlar koştuğu iddiası	0	0	0
Yeni koronavirüsle ilgili tespitler içeren metnin Doktor Mehmet Öze ait olduğu iddiası	0	0	0
COVID-19'un ortaya çıkışı ve tedavisine ilişkin iddialar	0	0	0
Virüsün laboratuvarlarda üretildiği iddiası	35	60	1,71
Wuhan'da bin 500 virüsün kapağı kırık bir buzdolabında tutulduğu iddiası	2	0	0

Nefret söylemi içeren kullanıcı yorumlarının kategoriler ölçeğinde sayısal dağılımı incelendiğinde, düşmanlık/savaş söylemi ve simgeleştirme içeren yorumların en fazla bahsedilen ve gönderi başına en fazla etkileşimi alan nefret söylemi kategorileri olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3. Nefret söyleminin tematik kategorizasyonu

Nefret Söylemi Kategorizasyonu	Temalar ölçeğinde nefret söylemi içeren kullanıcı yorumu sayısı	Nefret söylemi içeren kullanıcı yorumlarının temalarına göre aldığı toplam beğeni sayısı	Kategorilerdeki gönderi başına düşen beğeni sayısı
Abartma/yükleme/çarpıtma	2	0	0
Küfür/hakaret/aşağılama	13	43	3,3
Düşmanlık/savaş söylemi	36	198	5,5
Simgeleştirme	31	291	9,3
İğrençleştirme	10	27	2,7
Günah geçileştirme	33	72	2,1

Bu saptamaların ardından içerik analizi sonucunda saptanan değişkenler arasındaki ilişkiyi test etmek üzere Ki-kare testleri gerçekleştirilmiştir.

H1. Aşılar hakkında üretilen kullanıcı kaynaklı içerikteki yanlış bilgi mevcudiyeti ve nefret söylemi mevcudiyeti arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 4. Yanlış bilgi ve nefret söylemine yönelik tablo

Yanlış Bilgi * Nefret Söylemi Çapraz Tablosu			Nefret Söylemi		Toplam
			Yok	Var	
Yanlış Bilgi	Yok	Sayı	2593	105	2698
		% Yanlış Bilgi içinde	96,1%	3,9%	100,0%
	Var	Sayı	201	20	221
		% Yanlış Bilgi içinde	91,0%	9,0%	100,0%
Toplam		Sayı	2794	125	2919
		% Yanlış Bilgi içinde	95,7%	4,3%	100,0%

Gerçekleştirilen Ki-kare testi (2 x 2) kullanıcı yorumlarındaki yanlış bilgi mevcudiyeti ve nefret söylemi mevcudiyeti arasında anlamlı bir ilişki olduğuna (χ^2 (1, N= 2919) = 13,259, $p < 0.05$) işaret etmektedir. Bu durumda H1 hipotezi doğrulanmıştır. Tablo 4'te değinildiği üzere kullanıcı yorumlarında yanlış bilgi yokken mevcut olan nefret söylemi oranı yüzde 3,9 iken, yanlış bilginin mevcut olduğu durumlarda nefret söylemi oranının yüzde 9'a yükselmektedir.

H2. Aşılar hakkında üretilen kullanıcı kaynaklı içerikteki yanlış bilgi mevcudiyeti ve etkileşim miktarı arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Ki-kare testi (2 x 2) kullanıcı yorumlarındaki yanlış bilgi mevcudiyeti ve etkileşim miktarı arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığına (χ^2 (1, N=2919) = 0,643, $p > 0.05$) işaret etmektedir. Bu durumda H2 hipotezi doğrulanmamıştır.

Tablo 5. Yanlış bilgi ve etkileşim miktarına yönelik bulgular

Yanlış Bilgi * Etkileşim Miktarı Çapraz Tablosu			Etkileşim Miktarı		Toplam
			Düşük Etkileşim	Yüksek Etkileşim	
Yanlış Bilgi	Yok	Sayı	2394	304	2698
		% Yanlış Bilgi içinde	88,7%	11,3%	100,0%
	Var	Sayı	200	21	221
		% Yanlış Bilgi içinde	90,5%	9,5%	100,0%
Toplam		Sayı	2594	325	2919
		% Yanlış Bilgi içinde	88,9%	11,1%	100,0%

H3. Aşılar hakkında üretilen kullanıcı kaynaklı içerikteki nefret söylemi mevcudiyeti ve etkileşim mevcudiyeti arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Ki-kare testi (2 x 2) kullanıcı yorumlarındaki nefret söylemi mevcudiyeti ve etkileşim miktarı arasında anlamlı bir ilişki bulunduğuna (χ^2 (1, N=2919) = 21,894, $p < 0.05$) işaret etmektedir. Bu durumda H3 hipotezi doğrulanmıştır.

Tablo 6. Nefret Söylemi ve etkileşim miktarına yönelik bulgular

Nefret Söylemi * Etkileşim Miktarı Çapraz Tablosu					
			Etkileşim Miktarı		Toplam
			Düşük Etkileşim	Yüksek Etkileşim	
Nefret Söylemi	Yok	Sayı	2499	295	2794
		% Nefret Söylemi içinde	89,4%	10,6%	100,0%
	Var	Sayı	95	30	125
		% Nefret Söylemi içinde	76,0%	24,0%	100,0%
Toplam		Sayı	2594	325	2919
		% Nefret Söylemi içinde	88,9%	11,1%	100,0%

Tablo 6'da ortaya konulduğu üzere kullanıcı yorumlarında nefret söylemi yokken mevcut olan yüksek etkileşimli kullanıcı yorumu oranı yüzde 10,6 iken, nefret söyleminin mevcut olduğu durumlarda yüksek etkileşim almış olan kullanıcı yorumu oranının yüzde 24'e yükseldiği görülmektedir.

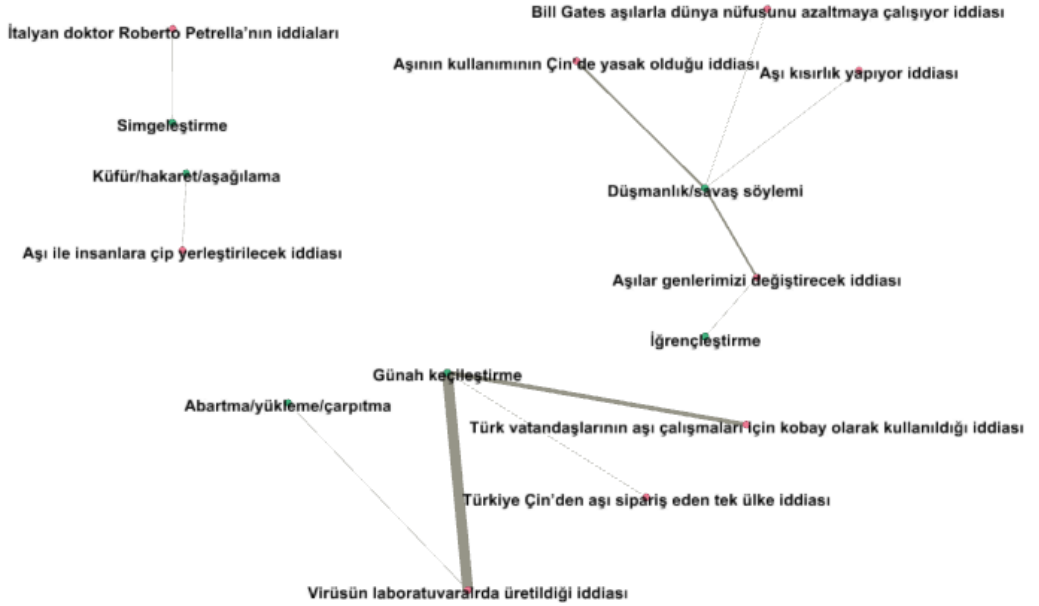
Tartışma ve Sonuç

YouTub'e'da Çin'de üretilen aşılar hakkında bağımsız içerik üreticileri tarafından üretilmiş, en fazla izlenen beş videoya yazılan kullanıcı yorumları incelendiğinde yanlış bilgi ve nefret söylemi arasında anlamlı bir ilişki olduğu gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, Çin ve Çinlilere yönelik bireysel ve toplumsal ölçekteki olumsuz algı ve şüphenin (Ruiz, Horowitz ve Tamir, 2020; Ren & Feagin, 2021; Kim, 2020; Miller'dan akt. Patel vd., 2020), pandemiyle mücadele bağlamında geliştirilen Çin menşeli araçlara kadar sınırlarını genişlettiğini tartışmak mümkün hale gelmektedir. Bulgular, yanlış bilginin nefret söyleminin artışında potansiyel bir rolü olduğuna işaret etmektedir. Veri setindeki yorumlardan aynı anda hem yanlış bilgi hem de nefret söylemi içerenler incelendiğinde (Şekil 1) bu duruma yönelik içgörüler elde edilebilmektedir. Çoğunlukla virüsün bir proje olduğunu iddia eden yanlış bilgilerle karşılaşmakta, virüsün bir savaş enstrümanı veya aşının ticari bir araç olduğuna yönelik iddialara rastlanmaktadır. Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki durum, ve Türkofobi gibi perspektiflerden "bize karşı onlar" söylemi yaratılmaktadır.

Nefret söylemi içeren yorumlarda "bize karşı onlar" söyleminin düşmanlık/savaş söylemi ve simgeleştirme kategorilerindeki yorumlarda belirginleştiği söylenebilmektedir. Düşmanlık/savaş söylemi kategorisindeki yorumlarında Çinliler, Türk düşmanı, asırlık düşman ve zalim olarak betimlenmekte, bu noktadan hareketle kimi yorumlarda Çin menşeli aşılar güvenilmemesi dile

getirilmektedir. Simgeleştirme kategorisindeki yorumlardaysa Çin mallarının kalitesiz olduğu stereotipinin sınırlarının aşısıyla ilgili tartışmalara taşıdığına rastlanmaktadır. Bu söylem bağlamında mizahi bir üslup da gözlemlenmektedir. Bu bağlamda Fortuna ve Nunes (2018)'inde bahsettiği üzere nefret söyleminin mizah kullanılarak ortaya çıkabildiği, bunun Çin menşeli COVID-19 aşılıarı bağlamındaki tartışmalarda da gerçekleşebileceği gözlemlenmiştir.

Şekil 1: Aynı anda yanlış bilgi ve nefret söylemi barındıran kullanıcı yorumlarına yönelik haritalandırma (edge kalınlığı frekans artışını gösterir)



Çalışmanın önemli bulgularından birisi doğrudan aşı ile ilgili olmayan yanlış bilgilerin yorumlardaki kullanım sıklığıdır. Bu durum yanlış bilginin, nefret söyleminde olduğu gibi gelişen gündemlere adapte olabildiğini göstermektedir. Değerlendirilen yorumlarda sıkça bahsedilen yanlış bilgi örneklerinden birisi “virüsün laboratuvarında üretildiği” iddiasıdır.

Bu çalışmanın bulgularını Castrén (2021)'in görüşleri çerçevesinde okumak mümkündür. Bu bağlamda, bireylerin aşılıar hakkındaki yanlış bilgiyle karşılaşmasının, suni bir pandemi sonucunda kendilerinden faydalandığı hissini ortaya çıkarma potansiyeli bulunduğu belirtilebilir. Değerlendirilen yorumlarda “Türk vatandaşlarının aşı çalışmaları için kobay olarak kullanıldığına” yönelik yanlış bilgiye sıklıkla rastlanmasını bu hisse yönelik bir işaret şeklinde yorumlamak mümkündür. Bu durum, pandemiyle mücadeleyi olumsuz etkileyebileceği gibi aşının üretildiği ülke veya aşılıyı üreten/uygulayan kurumlara yönelik nefret söyleminin üretilmesine de zemin hazırlamaktadır.

Bulgular yanlış bilginin uluslararası şekilde yayılabilme kapasitesine de işaret etmektedir. Bill Gates'e yönelik iddialar (Thelwall, Kousha ve Thelwall, 2021; Ahmed vd., 2020) veya aşının Afrika ülkelerinde nüfus kontrol aracı olarak (Evanega vd., 2020) kullanılabilmesine yönelik yanlış bilgiler, Türkçe kullanıcı kaynaklı içerikte de bağlama uyum sağlamış bir şekilde gözlemlenebilmektedir. Değerlendirilen yorumlarda Bill Gates'in dünya nüfusunu azaltmaya çalıştığı veya aşının kısırlık yaptığı iddialarının veri setinde en sık rastlanılan beş yanlış bilgi arasında olması bu durumu doğrular niteliktedir.

Yanlış bilgi ve nefret söyleminin dolaşımında kalmasını ve yayılabilmesini kolaylaştıran etkileşim değişkeniyle olan ilişkisine de değinilmelidir. Çalışma kapsamında ele alınan konu çerçevesinde elde edilen sonuçlar yanlış bilgi mevcudiyeti ve etkileşim miktarı arasında anlamlı bir ilişki olmadığına işaret etmektedir. Fakat aşının güvenilirliğine yönelik şüphe yaratan iddialar (*Türk vatandaşlarının aşı çalışmaları için kobay olarak kullanıldığı, aşının kullanımının Çin'de yasak olduğu, 12 aşı gönüllüsü koronavirüse yakalandığından aşının etkisiz olduğu ve aşının kısırlığa yol açtığı gibi*) etkileşim potansiyelleri sebebiyle önlem alınması gereken yanlış bilgi temalarıdır.

Nefret söylemi mevcudiyeti ve etkileşim arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Tüm kullanıcı yorumlarının ortalama beğeni sayısı 3,4 iken, nefret söylemi içeren yorumların ortalama beğeni sayısı 6,6'dır. Yüksek etkileşim kategorisindeki nefret söylemi barındırmayan yorum sayısı yüzde 10,6 iken nefret söyleminin mevcut olduğu durumda yüksek etkileşim alan yorum oranı yüzde 24'e yükselmektedir. Bu bağlamda, Çinlilere yönelik negatif tutumun aşı bağlamındaki tartışmalarda da yayılma potansiyeli olduğu belirtilebilir. Bu durumda, yanlış bilgiyle mücadele etmek kadar nefret söylemiyle de mücadele etmek gerekliliğinin altı çizilmelidir. Nefret söylemi ve yanlış bilginin ilişkili olduğu bir düzlemde, nefret söyleminin kullanıcı etkileşimi alıp görünürlük kazanmasının yanlış bilgi üretimi noktasında potansiyel bir risk üretebileceğini belirtmek gerekmektedir. Öncül çalışmalar ve bulgular, nefret söylemi ve yanlış bilginin bir döngü şeklinde hareket edebileceğine işaret etmektedir.

Mevcut tartışma yanlış bilgi ve nefret söylemiyle mücadele yöntemleri geliştirmenin aşı karışıklığını önlemek ve pandemiyle mücadele edebilmek için önemli olduğunu göstermektedir. Medya ekosisteminde bilgiyi doğrulamak noktasında eşik bekçilerinin etkin rol üstlendiği geleneksel medya endüstrisindeki finansal ve profesyonel iş gücü küçülmesi ve artan dijital medya kullanımı göz önünde bulundurulduğunda, bireyin bilgiyi doğru okumak ve düzeltmek noktasında inisiyatif alabildiği perspektiflerin işlevsel olabileceği belirtilebilir. Bu bağlamda dijital kullanıcıların haber ve bilim okuryazarlığını güçlendirmek infodemi ile mücadeleye önemli katkılar sunma potansiyeli taşımaktadır. Bu doğrultuda Emily K. Vraga, Melissa Tully ve Leticia Bode (2020), kullanıcıların yanlış bilgiyle mücadelede bireysel rol üstlendiği, yanlış bilgiyi düzeltmeye ve güvenilir bilgiyi paylaşmaya teşvik edildiği ve yeni medya ekosisteminde güvenilir bilgiyi çoğaltmayı göz önünde bulunduran bir perspektif sunmaktadır. Bireyler içinde buldukları durumu anlamlandırmak üzere sosyal ağlarda bilgi aramaya motive olduklarından dolayı, Vraga, Tully ve Bode (2020)'nin öne sürdüğü nitelikli bilgiyi çoğaltmayı amaçlayan çözüm önerileri, kullanıcıları yanlış bilgiyle mücadele eden donanımlı bireylere dönüştürme potansiyeli taşımaktadır. Haberleri ve bilimi doğru okuyan kullanıcıların nefret söylemine yönelik eleştirel gözlükler takacağını da belirtmek mümkündür. Çünkü nefret söylemi de yanlış bilgi zemininde yükselebilmektedir. Çin ürünlerinin kalitesine

yönelik olumsuz mesajlar ve genellemeler barındıran kullanıcı yorumlarından yola çıkarak, aşı karşıtlığının oluşmasında stereotiplerin rol oynama potansiyeli dikkate alınmalıdır. Pranav Malhotra (2020) ve Arthur D. Soto-Vásquez vd. (2020) kültürel şartların yanlış bilginin düzeltilmesi sürecinde önemli bir faktör haline gelebileceğine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, yazarların görüşleriyle de örtüşen bir şekilde, nefret söylemi ve yanlış bilgiye yönelik mücadele planları oluşturulurken kültürel değişkenler de dikkate alınmalı; ailenin, toplulukların ve buralardaki bilgi akışı dinamiklerinin önemsendiği özgün konseptler tasarlanmalıdır.

Gelecekte aşıyla ilgili konularda yanlış bilgiye inanma ve demografik özellikler arasında ilişki kuran, bu süreçte nefret söyleminin rolünü derinlemesine görüşmeler ve odak grup çalışmalarıyla içgörüler elde ederek derinleştiren çalışmaların gerçekleştirilmesi, pandemiyle mücadelede yanlış bilgi ve nefret söylemi arasındaki ilişkinin gölgede kalmış boyutlarının anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Bu çalışmadaki değişkenleri göz önünde bulundurarak farklı platformlardan toplanan veriyle veya farklı bir aşıya yönelik kullanıcı kaynaklı içerik odaklı çalışmalar gerçekleştirmek, mevcut bulguları farklı bir bağlamda karşılaştırma olanağı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Ahmed, W., Vidal-Alaball, J., Downing, J. & Seguí, F. L. (2020). COVID-19 and the 5G conspiracy theory: Social network analysis of Twitter data. *Journal of Medical Internet Research*, 22(5), 1–9.
- Akbar, S. Z., Panda, A., Kukreti, D., Meena, A. & Pal, J. (2021). Misinformation as a window into prejudice: COVID-19 and the Information Environment in India. *Proc. ACM Hum.-Comput. Interact.*, 4(CSCW3), 1-28.
- Akgül, M. (2020). Çevrim içi ortamlarda nefret söylemi: Ekşi Sözlük'te 65 yaş üstü sokağa çıkma yasağı tartışmaları. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (51), 57-78.
- Albadi, N., Kurdi, M. & Mishra, S. (2018). *Are they our brothers? analysis and detection of religious hate speech in the Arabic Twittersphere*. 26.01.2021 tarihinde nuhaalbadi.com/assets/papers/AreThey.pdf adresinden edinilmiştir.
- Allington, D., Duffy, B., Wessely, S., Dhavan, N. & Rubin, J. (2020). Health-protective behaviour, social media usage and conspiracy belief during the COVID-19 public health emergency. *Psychological Medicine*, 51 (10), 1763-17697.
- Arcila-Calderón, C., Blanco-Herrero, D., Frías-Vázquez, M. & Seoane, F. (2021). Refugees welcome? Online hate speech and sentiments in Twitter in Spain during the reception of the boat aquarius. *Sustainability(Switzerland)*, 13(5), 2728.
- Arnot, M., Brandl, E., Campbell, O. L. K., Chen, Y., Du, J., Dyble, M., ... Zhang, H. (2020). How evolutionary behavioural sciences can help us understand behaviour in a pandemic *Evolution, Medicine and Public Health*, 2020(1), 264–278.
- Atehortua, N. A. & Patino, S. (2020). COVID-19, a tale of two pandemics: novel coronavirus and fake news messaging. *Health Promotion International*, 36(2), 524-534
- Awal, M. R., Cao, R., Mitrovic, S. & Lee, R. K. W. (2020). *On analyzing antisocial behaviors amid covid-19 pandemic*. 10.02.2021 tarihinde arXiv preprint arXiv:2007.10712 adresinden edinilmiştir.
- Breakwell, G. M. & Jaspal, R. (2020). Identity change, uncertainty and mistrust in relation to fear and risk of COVID-19. *Journal of Risk Research*, 24(3-4), 335-351.

- Brown, A. (2018). What is so special about online (as compared to offline) hate speech? *Ethnicities*, 18(3), 297-326.
- Carrapico, H. & Farrand, B. (2020). Discursive continuity and change in the time of Covid-19: the case of EU cybersecurity policy. *Journal of European Integration*, 42(8), 1111–1126.
- Castrén, L. (2021). *Online hate towards Chinese people during the Covid-19 pandemic*. 18.02.2021 tarihinde erepo.uef.fi/bitstream/handle/123456789/24779/161.794.4828165259795.pdf?sequence=-1 adresinden edinilmiştir.
- Guy, J. (2020, 4 Mart). *East Asian student assaulted in 'racist' coronavirus attack in London*. 10.03.2021 tarihinde edition.cnn.com/2020/03/03/uk/coronavirus-assault-student-london-scli-intl-gbr/index.html adresinden edinilmiştir.
- Dirini, İ. & Özsu, G. (2020). *Covid-19 pandemi sürecinde sosyal medyada nefret söylemi raporu*. Z. Özarslan (Ed.). 10.01.2021 tarihinde ekitap.alternatifbilisim.org/pdf/covid19-nefret-soylemi-raporu.pdf adresinden edinilmiştir.
- Döring, N. & Mohseni, M. R. (2019). Fail videos and related video comments on YouTube: A case of sexualization of women and gendered hate speech? *Communication Research Reports*, 36(3), 254-264.
- Duplaga, M. & Grysztar, M. (2021). The association between future anxiety, health literacy and the perception of the COVID-19 Pandemic: A cross-sectional study. *Healthcare*, 9(1), 43.
- Dünya Sağlık Örgütü (2020, 7 Temmuz). *Coronavirus disease (COVID-19) Situation Report – 169*. 2.02.2021 tarihinde [who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200707-covid-19-sitrep-169.pdf?sfvrsn=c6c69c88_2](https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200707-covid-19-sitrep-169.pdf?sfvrsn=c6c69c88_2) adresinden edinilmiştir.
- El-Gilany, A. H. (2020). Infodemics of COVID-19 pandemic. *Türkiye Halk Sağlığı Dergisi*. 18 (Special issue), 86–95.
- Elo, S. & Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing*, 62(1), 107-115.
- Ersoy, N. P. (2020). *Binark: Medyada Çinlilere dönük bir nefret söylemi var*. 25.02.2021 tarihinde <https://www.gazeteruzgarli.com/binark-medyada-cinlilere-donuk-bir-nefret-soylemi-var/> adresinden edinilmiştir.
- Evanega, S., Lynas, M., Adams, J. & Smolenyak, K. (2020). Coronavirus misinformation: quantifying sources and themes in the COVID-19 “infodemic.” *JMIR Preprints*, 19(10), 1–13. 10.02.2021 tarihinde allianceforscience.cornell.edu/wp-content/uploads/2020/10/Evanega-et-al-Coronavirus-misinformation-submitted_07_23_20-1.pdf adresinden edinilmiştir.
- Evolvi, G. (2019). #Islamexit: inter-group antagonism on Twitter. *Information Communication and Society*, 22(3), 386-401.
- Camacho, M. M. (2020). Learning about reputational risk in the era of covid-19: Disinformation as corporate risk. *Doxa Comunicacion*, 2020(31), 19–40.
- Fan, L., Yu, H. & Yin, Z. (2020). Stigmatization in social media: Documenting and analyzing hate speech for COVID -19 on Twitter. *Proceedings of the Association for Information Science and Technology*, 57(1), 1–11.
- Fortuna, P., & Nunes, S. (2018). A survey on automatic detection of hate speech in text. *ACM Computing Surveys (CSUR)*, 51(4), 1-30.
- Googman, J. & Carmichael, F. (2020, 27 June). *Coronavirüs: 5G and microchip conspiracies around the World*. 02.02.2021 tarihinde <https://www.bbc.com/news/53191523> adresinden edinilmiştir.
- Gover, A. R., Harper, S. B. & Langton, L. (2020). Anti-Asian hate crime during the COVID-19 Pandemic: Exploring the reproduction of inequality. *American Journal of Criminal Justice*, 45(4), 647-667.

- Göregenli, M. (2013). Nefret söylemi ve nefret suçları. M. Çınar (Der.), *Medya ve nefret söylemi kavramlar, mecralar, tartışmalar* (ss.57-73) içinde. İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- Graham, M., Milanowski, A. & Miller, J. (2012), Measuring and promoting inter-rater agreement of teacher and principal performance ratings. *Center for Educator Compensation and Reform*. ss. 1-33, 26.03.2021 tarihinde eric.ed.gov/?id=ED532068 adresinden edinilmiştir.
- Hermida, A. (2017). *Herkese söyle: Sosyal medyada neden paylaşımda bulunuruz.* (A. A., Sabancı, çev.). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Jacob, M. (2020). *COVID-19 Accelerates local news trends, for bad and good.* 20.05.2021 tarihinde localnewsinitiative.northwestern.edu/posts/2020/04/22/local-news-pandemic/index.html adresinden edinilmiştir.
- Jurkowitz, M. (2020). *Most Americans say COVID-19 has changed news reporting, but many are unsure how it's affected the industry.* 20.05.2021 tarihinde pewresearch.org/fact-tank/2020/05/01/most-americans-say-covid-19-has-changed-news-reporting-but-many-are-unsure-how-its-affected-the-industry adresinden edinilmiştir.
- Jurkowitz, M. & Mitchell, A. (2020). *Americans who primarily get news through social media are least likely to follow COVID-19 coverage, most likely to report seeing made-up news.* 20.05.2021 tarihinde journalism.org/2020/03/25/americans-who-primarily-get-news-through-social-media-are-least-likely-to-follow-covid-19-coverage-most-likely-to-report-seeing-made-up-news/ adresinden edinilmiştir.
- Kayır, O. (2020, April 8). *COVID-19 salgını ve yalan haberlerle mücadele.* 8.03.2021 tarihinde dijitalmedyavecocuk.bilgi.edu.tr/2020/04/08/covid-19-salginini-ve-yalan-haberlerle-mucadele/ adresinden edinilmiştir.
- Kim, V. (2020, 31 Ocak). *No Chinese?: In petitions, signs and tweets, fear is spreading faster than the coronavirus.* 18.04.2021 tarihinde latimes.com/world-nation/story/2020-01-31/chinese-tourists-were-a-welcome-source-of-cash-across-asia-now-theyre-a-source-of-panic adresinden edinilmiştir.
- Kuş, O. (2021). Kovid-19 salgını ve mültecilere yönelik nefret söylemi: Büyük veri perspektifinden metin madenciliği tekniği ile kullanıcı kaynaklı içeriklerin analizi. *TRT Akademi*, 6(11), 106-131.
- Li, B. & Scott, O. (2020). Fake news travels fast: Exploring misinformation circulated around Wu Lei's coronavirus case. *International Journal of Sport Communication*, 13(3), 505–513.
- Lovari, A. (2020). Spreading (Dis)trust: Covid-19 misinformation and government intervention in Italy. *Media and Communication*, 8(2), 458–461.
- Malhotra, P. (2020). A relationship-centered and culturally informed approach to studying misinformation on COVID-19. *Social Media and Society*, 6(3),1-4.
- Marconi, F. (2020). *A new era of journalism: How Covid-19 is transforming the News.* 18.05.2021 tarihinde fpmarconi.medium.com/a-new-era-of-journalism-how-covid-19-is-transforming-the-news-9f63164f5631 adresinden edinilmiştir.
- Meza, R., Vincze, H. O. & Mogoş, A. (2018). Targets of online hate speech in context. A comparative digital social science analysis of comments on Public Facebook Pages from Romania and Hungary. *Intersections East European Journal of Society and Politics*, 4(4),26-50.
- Montesi, M. (2020). Understanding fake news during the Covid-19 health crisis from the perspective of information behaviour: The case of Spain. *Journal of Librarianship and Information Science*, 53(3), 1-12.
- Mozdeh Big Data Text Analysis (2020). *Mozdeh Big Data Text Analysis.* 01.02. 2021 tarihinde mozdeh.wlv.ac.uk adresinden erişilmiştir.
- Nagler, R. H., Vogel, R. I., Gollust, S. E., Rothman, A. J., Fowler, E. F. & Yzer, M. C. (2020). Public perceptions of conflicting information surrounding COVID-19: Results from a nationally representative survey of U.S. adults. *PLoS ONE*, 15(10 October), 1–18.

- Nguyen, H. & Nguyen, A. (2020). Covid-19 misinformation and the social (Media) amplification of risk: A Vietnamese perspective. *Media and Communication*, 8(2), 444–447.
- Paasch-Colberg, S., Strippel, C., Trebbe, J. & Emmer, M. (2021). From insult to hate speech: Mapping offensive language in german user comments on immigration. *Media and Communication*, 9(1), 171-180.
- Parekh, B. (2006). Hate speech: Is there a case for banning? *Public Policy Research*, 12(4), 213-223.
- Patel, S. S., Moncayo, O. E., Conroy, K. M., Jordan, D. & Erickson, T. B. (2020). The landscape of disinformation on health crisis communication during the COVID-19 pandemic in Ukraine: hybrid warfare tactics, fake media news and review of evidence. *Journal of Science Communication*, 19(5). 22.03.2021 tarihinde dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/37364388/Patel%20-%20JCOM-Ukraine-Disinformation-Review-2020-v2.pdf?sequence=1&isAllowed=y adresinden edinilmiştir.
- Pınar, Ö. (2020, 31 Ocak). *Koronavirüs – İtalya acil durum ilan etti, ülkede Çinlilere saldırılar başladı*. 20.02.2021 tarihinde bbc.com/turkce/haberler-dunya-51325331 adresinden edinilmiştir.
- Radu, R. (2020). Fighting the ‘Infodemic’: Legal responses to COVID-19 Disinformation. *Social Media and Society*, 6(3),1-4.
- Ren, J. & Feagin, J. (2021). Face mask symbolism in anti-Asian hate crimes. *Ethnic and Racial Studies*, 44(5), 1-13.
- Rodrigues, U. M. & Xu, J. (2020). Regulation of COVID-19 fake news infodemic in China and India. *Media International Australia*, 177(1), 125–131.
- Rovetta, A. & Bhagavathula, A. S. (2020). COVID-19-related web search behaviors and infodemic attitudes in Italy: Infodemiological study. *JMIR Public Health and Surveillance*, 6(2): e19374.
- Ruiz, N. G., Horowitz, J. M., & Tamir, C. (2020, July 1). Many Black and Asian Americans say they have experienced discrimination amid the COVID-19 outbreak. *Pew Research Center*. 18.03.2021 tarihinde pewsocialtrends.org/wp-content/uploads/sites/3/2020/07/PSDT_07.01.20_racism.covid_Full.Report.pdf adresinden edinilmiştir.
- Sadeghzadeh, M., Abbasi, M., Khajavi, Y. & Amirazodi, H. (2021). Psychological correlates of anxiety in response to COVID-19 outbreak among Iranian University students. *Current Psychology*, 1-10. <https://doi.org/10.1007/s12144.020.01237-7>
- Soldatova, G., Rasskazova, E., Chigarkova, S., Dementiy, L., Federation, R. & Federation, R. (2020). Click, ignore or repost: subjective assessment of the reliability and relevance of information on COVID-19 in the Infodemic. *Media Education (Mediaobrazovanie)*, 60(4), 745–756.
- Soto-Vásquez, A. D., Gonzalez, A. A., Shi, W., Garcia, N. & Hernandez, J. (2020). COVID-19: Contextualizing misinformation flows in a US Latinx Border Community (Media and communication During COVID-19). *Howard Journal of Communications*, 1-19. DOI: 10.1080/10646.175.2020.1860839
- Spivey, M. J. (2017). Fake news and false corroboration: Interactivity in rumor networks. *CogSci*. 23.03.2021 tarihinde cogsci.mindmodeling.org/2017/papers/0610/paper0610.pdf adresinden edinilmiştir.
- Starbird, K. (2020). How a crisis researcher makes sense of Covid-19 misinformation. 15.02.2021 tarihinde onezero.medium.com/reflecting-on-the-covid-19-infodemic-as-a-crisis-informatics-researcher-ce0656fa4d0a adresinden edinilmiştir.
- Su, Y. (2021). It doesn't take a village to fall for misinformation: Social media use, discussion heterogeneity preference, worry of the virus, faith in scientists, and COVID-19-related misinformation beliefs. *Telematics and Informatics*, 58 (December 2020), 101547.
- Teyit.org (2020). *Tablo 2'de bulunan aşu ve virüs ile ilgili konular*. 10.03.2021 tarihinde teyit.org adresinden edinilmiştir.

- Thelwall, M., Kousha, K. & Thelwall, S. (2021). Covid-19 vaccine hesitancy on English-language Twitter. *El Profesional de La Información*, 30(2), e300212.
- Tuna Uysal, M. & Tan Eren, G. (2020). COVID-19 salgını sürecinde sosyal medyada yaşlılara yönelik ayrımcılık: Twitter örneği. *Turkish Studies*, 15(4), 1147-1162.
- Tunçer, Ç. (2020). Sosyal medya ve şiddet: Ekşi Sözlük'te Çinli algısı. *İnsan ve İnsan*, 7(25), 65-84.
- Türk, A. (2020). Koronavirüs (COVID-19) Pandemisi sürecinde yaşlılara yönelik uygulamalar ve yaşlıların psiko-sosyal durumu üzerine bir değerlendirme. *Sosyal Hizmet "Social Work"*, 2, 35-46.
- Vosoughi, S., Roy, D. & Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*, 359(6380), 1146-1151.
- Vraga, E. K., Tully, M. & Bode, L. (2020). Empowering users to respond to misinformation about Covid-19. *Media and Communication*, 8(2), 475-479.
- We Are Social (2020). *Digital in Social*. 13.05.2021 tarihinde wearesocial.com/digital-2020 adresinden erişilmiştir.
- We Are Social (2021). *Digital in social*. 13.05.2021 tarihinde wearesocial.com/digital-2021 adresinden edinilmiştir.
- Weber, A. (2009). *Nefret söylemi el kitabı*. (M. Çulhaoğlu, çev.). Strazburg: Avrupa Konseyi Yayınları.
- Yıldırım, A. (2020). Dijital çağda dijital pandemi: Türkiye'de Covid-19 gündemi. *Intermedia International E-journal*, 7(13), 381-401.
- Ziems, C., He, B., Soni, S. & Kumar, S. (2020). Racism is a virus: Anti-Asian hate and counterhate in social media during the COVID-19 crisis. 10.02.2021 tarihinde arXiv preprint [arXiv:2005.12423](https://arxiv.org/abs/2005.12423) adresinden edinilmiştir.